

УДК 351.338.88

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЕКСПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ

*Литвин П.В.*аспірант Національної академії державного управління при Президентові України,
генеральний директор страхової компанії "НАСТА"

I. Вступ

На сьогодні до базових пріоритетів зовнішньоекономічної політики України належать посилення конкурентного становища товарів українського виробництва на світовому ринку, збільшення експорту в кількісному виразі та покращення його структури. З огляду на те, що в зазначеній сфері існує ряд невирішених проблем, постає питання створення ефективної системи підтримки та регулювання експорту. Зокрема, важливим важелем впливу на експорт можна вважати страхування експортних операцій.

Слід зазначити, що в теорії страхування накопичено багатий досвід і створено певні наукові традиції, написано немало теоретичних праць. Однак досі не проаналізовано страховий ринок як цілісну систему, особливо в частині зовнішньоекономічних зв'язків, що загалом підпадає під дію державного регулювання й володіє механізмом саморегулювання.

Ці питання вивчають як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Широке коло питань державного регулювання страхової діяльності, зокрема зовнішньоекономічної, висвітлено в працях В. Базилевича [9], К. Базилевич [9], Я. Белінської [2], М. Дідківського [3], О. Залетова [11], С. Осадця [10], А. Старостіної [9], О. Філонюка [8; 11; 12] та ін. [1; 4; 8; 13].

Однією з головних причин, що стримують експорт продукції та послуг, є відсутність в Україні системи страхування й гарантування експортних кредитів.

За інформацією Міністерства фінансів України, страхування кредитних ризиків у країні становить лише близько 4% від загального обсягу страхових послуг (інформація про частку застрахованих кредитів, що підтримують довгостроковий експорт, відсутня).

Водночас, за інформацією Національного банку України, українські банки на сьогодні мають надлишкові кредитні ресурси, які не надаються вітчизняним підприємствам через відсутність державної системи страхування політичних та довгострокових комерційних ризиків.

II. Постановка завдання

Метою статті є висвітлення основних проблем поєднання підприємницької актив-

ності й державного регулювання при посередництві страхових компаній у сфері експортних операцій.

III. Результати

У структурі українського експорту основна частка припадає на продукцію чорної металургії, хімічної та пов'язаних з ними галузей промисловості, а також окремих сировинних ресурсів. Основна частка в експорті припадала на неблагородні метали та виробу з них (39,9%), продукцію машинобудування (17,3%), мінеральні продукти (13,2%), продукцію АПК та харчової промисловості (10,6%), продукцію хімічної промисловості та пов'язаних з нею галузей (9,9%). Сировинний експорт є досить чутливим до світових тенденцій.

Водночас Україна має потужний науково-промисловий потенціал, який, на відміну від більшості країн світу, не має відповідної інституціональної й фінансової державної підтримки для просування на світові ринки. Українські банки також не можуть кредитувати обігові кошти машинобудівних підприємств через високі комерційні та політичні ризики, пов'язані з довгостроковими термінами повернення коштів і через надвисокі процентні ставки, що робить українські товари неконкурентними на світових ринках.

Відтак, існує нагальна необхідність створення інституціональної основи для державної підтримки впровадження фінансових інструментів розвитку високотехнологічного експорту, що забезпечить паритетність у просуванні вітчизняних товарів на світові ринки.

У сучасній міжнародній торгівлі свою ефективність підтвердила державна підтримка експорту, яка здійснюється через експортні кредитні агентства (ЕКА). ЕКА – це прийнята в міжнародній практиці загальна назва установ (окремих страхових агентств, банків або департаментів міністерств), які впроваджують державну політику підтримки експорту шляхом застосування фінансових інструментів розвитку експорту, здійснення страхування експортних кредитів від комерційних і некомерційних ризиків та надання гарантій.

На сьогодні подібні агентства функціонують у понад 70 країнах світу, у тому числі

Держава та регіони

майже в усіх країнах Східної Європи (Польщі, Чехії, Угорщині, Болгарії, Словаччині, Румунії, Словенії, Хорватії), а також у Литві та Естонії.

На ЕКА покладено завдання страхування та гарантування експортних кредитів з метою успішного просування продукції підприємств на міжнародні ринки й підтримку інвестицій за кордоном. Найбільшими в Європі є німецьке ЕКА Euler Hermes Kreditversicherung, французьке Coface, нідерландське Atradius, норвезьке GIEK, іспанське CESCE, бельгійське ONDD, польське KUKE тощо. ЕКА працюють згідно з міжнародними правилами і принципами, закріпленими Консенсусом країн – членів ОЕСР й угодами згоди Бернського Союзу [5].

При цьому кредитування під гарантії ЕКА відбувається за двома схемами. Перша передбачає кредит вітчизняному банку для фінансування контракту національного експортера, згідно з другою – кредит експортеру надає іноземний банк-кредитор під гарантії вітчизняного банку. Вибір схеми залежить від рівня довіри до банку або експортеру з боку банку, що фінансує, та ЕКА.

Україна, на відміну від усіх головних торгових конкурентів (Росія, країни ЄС, Центральної і Східної Європи), не має власної системи страхування й гарантування експортних кредитів, тому не може стимулювати експорт високотехнологічної продукції на умовах відстрочки платежів. Це робить продукцію вітчизняного машинобудівного комплексу неконкурентоспроможною на світових ринках і в міжнародних тендерах та не дає можливості банкам і підприємствам експортувати українську продукцію шляхом надання товарних кредитів з боку України.

В Україні функції державної підтримки національного експорту виконує Укрексімбанк. Спочатку на банк поклалися функції, аналогічні функціям західних банків, що спеціалізуються на фінансуванні зовнішньої торгівлі, включаючи кредитування експортерів. Але на практиці Укрексімбанк функціонує як універсальна фінансова установа.

Усі ЕКА керуються у своїй діяльності міжнародними правилами й принципами, головні з яких закріплені так званім Консенсусом (рекомендації щодо надання та страхування експортних кредитів, що офіційно підтримуються державою) країн – членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а також договорами порозуміння Бернського Союзу. Ці правила є офіційно визнаними Світовою організацією торгівлі (СОТ) правилами державної підтримки кредитування і страхування експорту на основі залучення бюджетних коштів.

Система страхування експортних кредитів є важливим чинником стимулювання експортної діяльності й діє в багатьох країнах

світу за підтримки держави. Розробка зазначеного проекту закону України зумовлена необхідністю нових державних підходів щодо забезпечення підтримки експортних операцій через товарне кредитування, лізинг, експорт інвестицій і технологій.

Залишаються неврегульованими такі питання:

- інституалізація системи державної підтримки страхування та кредитування експорту;
- визначення термінів і понять, які використовуються в міжнародній практиці застосування фінансових інструментів розвитку експорту;
- створення правової бази надання гарантій незмінності пропозицій українських підприємств за участю в тендерах за кордоном та використання для цього бюджетних коштів;
- визначення порядку страхування експортних кредитів, часткової компенсації ставки за кредитами банків, що надаються українським товаровиробникам для здійснення експорту та іноземним споживачам для придбання українських товарів;
- фінансове забезпечення реалізації державної політики підтримки страхування та кредитування експорту.

При страхуванні експортних операцій відшкодуванню підлягають ризики, які настали в разі страхових наслідків на умовах, зазначених у страховому полісі. Їх поділяють на комерційні та некомерційні.

На сьогодні в Україні ще не реалізується такий напрям стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, як державне страхування експортних кредитів від комерційних та політичних ризиків.

Це призводить до таких недоліків:

- несприятливі умови одержання кредитів;
- складність отримання кредиту експортером через високу ймовірність невиконання контракту;
- низька мотивація експортерів і боязнь брати кредити;
- сплата експортером значних страхових сум під час страхування в комерційних установах, що не стимулює його здійснювати експортні операції.

Крім того, необхідність створення системи страхування експортних кредитів зумовлена ще й тим, що українські банки вже сьогодні мають надлишкові кредитні ресурси, які не надаються вітчизняним підприємствам через відсутність державної системи страхування політичних та довгострокових комерційних ризиків. Саме страхування кредитів є однією з передумов ефективного стимулювання експорту, оскільки полегшить доступ підприємств до різних кредитів: ная-

вність страхового поліса, що покриває експортну торгівлю, сприятиме видачі кредиту банком, оскільки захищає як експортера, так і банк.

Головна увага при вивченні питання страхування експортних операцій має бути приділена саме ролі держави в цій діяльності. Для стимулювання експорту держава часто застосовує страхування експортних кредитів, яке здійснюється через державні та напівдержавні організації, а також за допомогою гарантій і доручень уряду. Існування таких форм страхування пояснюється тим, що приватні страхові компанії не в змозі взяти на себе політичні й економічні ризики на тривалий період.

Страхування експортного договору залежить від експортної угоди, платоспроможності імпортера і його гарантії (банку чи уряду).

У цьому випадку експортер може застрахувати ризик неплатежу за допомогою державного страхування на 85–95% суми вимог.

Гарантії видаються при виконанні таких вимог:

- заявник – резидент країни-експортера;
- товари й послуги мають походження країни-експортера;
- імпортер згоден дати аванс у розмірі 15–20% від суми поставки;
- графік погашення заборгованості за середньостроковими та довгостроковими кредитами передбачає декілька дат погашення впродовж строку дії кредиту;
- учасники угоди зобов'язуються своєчасно надавати дані про несвоєчасне погашення кредиту й про можливі збитки;
- дія гарантії починається після сплати збору, що отримує страхова організація.

Міжнародна практика свідчить, що страхування експортного кредитування в країнах – членах ОЕСР забезпечує в середньому до 3% обсягу щорічного експорту, з яких державна підтримка становить орієнтовно 30%. Така підтримка дає змогу експортерам із зазначених країн здійснювати і збільшувати поставки товарів та послуг на нові ринки, навіть з наявним політичним ризиком. Україна досі тільки залучала експортні кредити інших країн, надаючи державні гарантії за зобов'язаннями юридичних осіб – резидентів, що стимулювало іноземних експортерів. Зазначений законопроект покликаний створити аналогічну іноземним систему товарного кредитування для поставок вітчизняних товарів іноземним споживачам. Роль бюджетних коштів при цьому полягає у формуванні резервних фондів для страхування ризиків банків і експортерів [2].

На жаль, в Україні ситуація в цій галузі значно гірша й потребує значних змін. Основними проблемами, які стримують процес

використання системи страхування експорту, є:

- недосконала нормативно-законодавча база;
- необхідність сплачувати страхові внески за рахунок прибутку. Наприклад, у межах проекту Укрексімбанку з розвитку експорту Світовий банк встановив маржу інвестиційних проектів на рівні не нижче ніж 15%. За такої норми прибутку в системі кредитування не беруть участі деякі базові підприємства, зокрема металургійні;
- тривалість процедури. Оформлення страхування експортного кредиту може тривати від двох місяців до півроку залежно від кількості операцій, здійснених до цього контрагентами.

Для того, щоб позбутися таких недоліків, крім того, що вдосконалити законодавчу базу, в Україні необхідно створити спеціальну організацію на зразок експортно-імпортного товариства. Такі товариства за допомогою перерозподілу ризиків серед страхових компаній (у тому числі зарубіжних) змогли б підвищити ймовірність повернення державних експортних кредитів, а також поповнити власні кошти, які в майбутньому можна було б використати для того, щоб страхувати експорт в умовах обмеженої державної підтримки, а потім – узагалі без неї.

Страхування експортних кредитів повинно ґрунтуватися на таких принципах:

1) воно не повинно мати на меті отримання прибутку, оскільки він буде очікуватися в кінцевій ланці, тобто в підприємства-експортера;

2) страхування повинно захищати експортерів від втрат, пов'язаних з комерційними та політичними ризиками, – це створить сприятливі умови для їх діяльності;

3) у першу чергу необхідно страхувати кредити під експорт продукції з високим ступенем переробки та готових виробів;

4) страхування повинно відповідати міжнародним правилам і нормам.

Для запровадження системи страхування експортних кредитів доцільно створити Українське агентство страхування експорту. Можливі різні варіанти його створення. Це агентство може бути:

- підрозділом Міністерства економічного розвитку та торгівлі України;
- установою без статутного фонду;
- акціонерним товариством зі статутним фондом, контрольний пакет акцій якого належав би державі.

Кожен із цих варіантів має свої переваги й недоліки. Перевагою першого варіанта є те, що його реалізація буде здійснюватися з мінімумом додаткових ресурсів, оскільки створюється в рамках діючого Міністерства

Держава та регіони

шляхом проведення реорганізації. Це забезпечить економію витрат на залучення трудових ресурсів, оскільки управлінський персонал буде складатися з працівників Міністерства, які мають практичний досвід реалізації політики ефективного стимулювання експорту. Недоліком такого утворення є те, що важко буде залучати кошти приватних підприємств чи організацій, оскільки в них низький рівень довіри до державних установ. Крім того, на перше місце не виносяться мета одержання прибутку.

Принципи функціонування установ без статутних фондів передбачають, що за рахунок страхових премій формуються резервні фонди для покриття страхових відшкодувань, кошти для кредитування надаються з бюджету, а статутний фонд заміняє державна гарантія зобов'язань установи. Хоча така система застосовується в ряді країн світу, вважаємо, що для України вона є неприйнятною, оскільки, як і попередня, унеможливує залучення приватних інвесторів.

Акціонерне товариство є установою зі статутним фондом. Його перевагою є те, що в статутний фонд можна залучати кошти приватних інвесторів, залишаючи контрольний пакет акцій державі. Недоліки полягають у тому, що необхідно створювати абсолютно нову структуру, а це вимагає значних коштів і унеможливує використання вже існуючих управлінських ланок.

Проаналізувавши можливі варіанти створення організаційної структури, яка б займалася страхуванням експортних кредитів, можна зробити висновок, що Українське агентство страхування експорту необхідно було створювати у формі акціонерного товариства, контрольний пакет акцій якого належав би державі. Змішана форма власності в такому разі буде більше стимулювати установу ефективно працювати. А поєднання в одній установі функцій кредитування та страхування експорту дасть змогу ефективно перерозподіляти кошти: суми від сплачених страхових премій можна буде частково використовувати на кредитування.

Відтак, статутний фонд Агентства, на нашу думку, повинен був би становити в еквіваленті не менше ніж 15 млн дол. США. До такого висновку можна дійти, проаналізувавши світову практику. Так, у Словенії розміри початкового статутного капіталу національного страхувальника експортних кредитів становив 36 млн дол. США, у Польщі та Угорщині – по 13 млн дол. США, у Чехії – 14,5 млн дол. США, а в Бразилії – 1,5 млрд дол. США [1]. При неможливості виділення такої суми необхідно врахувати, що створення національного страховика передбачає розмір його мінімального статутного фонду, відповідно до Закону України "Про страхування", в еквіваленті 1 млн євро.

У зв'язку із цим у разі необхідності в державному бюджеті на кожен рік окремим рядком слід було б закладати кошти на фінансування цієї установи. Розрахунки необхідної суми можна провести з урахуванням міжнародного досвіду.

До функцій згаданого Агентства можна віднести:

- страхування експортних кредитів, наданих банками-кредиторами українським експортерам, від комерційних та некомерційних ризиків для забезпечення відшкодування в разі невиконання українськими експортерами зобов'язань за кредитами, наданими їм для забезпечення постачання товарів відповідно до умов зовнішньоекономічного договору (контракту) або на стадії виробничого циклу для забезпечення виробництва продукції за зовнішньоекономічним договором (контрактом);
- страхування українських експортерів від комерційних та некомерційних ризиків для забезпечення відшкодування в разі невиконання іноземним покупцем зобов'язань за зовнішньоекономічним договором (контрактом), за яким не передбачено стовідсоткової попередньої оплати;
- страхування експортних кредитів від комерційних та некомерційних ризиків для забезпечення відшкодування в разі невиконання іноземним покупцем зобов'язань за кредитами (кредитними лініями), наданими йому під зобов'язання закупівлі ним товарів українських експортерів;
- надання гарантійних зобов'язань щодо кредитних ресурсів, необхідних для забезпечення оборотними коштами експортоорієнтованих галузей. Пропонуємо таку градацію гарантій: 50% від вартості – при виробництві експортної продукції, що не має аналогів; 40% – при виробництві й експорті продукції обробної промисловості.

Страхові премії, які сплачуватимуть експортери, слід встановлювати в індивідуальному порядку, залежно від суми кредиту, терміну, країни експорту та галузі виробництва підприємства-експортера.

Щоб страхування експортних кредитів було ефективним, необхідно визначити: види ризиків, які будуть страхуватися; можливі втрати агентства від ризику та механізм страхування.

Можливі втрати агентства будуть компенсуватися з державного бюджету, що зробить його одним з найнадійніших страховиків країни.

Від створення Українського агентства страхування експорту підприємства отримають такі переваги:

- здатність пропонувати сприятливіші умови оплати для клієнтів;
- можливість вільнішого доступу до ринку оборотного капіталу;
- зменшення потреби кредитного забезпечення з боку інших банківських установ;
- захист від ризику фінансових втрат.

Допоки не створено національне ЕКА, українські компанії можуть розраховувати хіба що на періодичну допомогу з боку інших держав. Як було, приміром, у квітні 2009 р., коли українські експортери промислової продукції (особливо, сталі) сподівалися на кошти країн "Великої двадцятки" (G20), які у зв'язку з кризою пообіцяли надавати торгове фінансування компаніям з ринків, що розвиваються. Нагадаємо, що тоді уряди G20 виділили 250 млрд дол. США, які повинні були розподілятися між країнами (включаючи Україну) через Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Міжнародну фінансову корпорацію (МФК) та зарубіжні ЕКА. До речі, на думку експертів Інституту Світового банку, погіршення умов торгового фінансування спричинило економічний спад у світі на 10–15% [5].

IV. Висновки

На сьогодні страхування експортних операцій в Україні ще не є досить розвинутим, воно потребує значного вдосконалення і, особливо, підтримки з боку держави. Її політика в цій галузі характеризується досить слабкою урядовою допомогою й недосконалою законодавчою базою. Слід наголосити, що ще на початку 2009 р. на розгляді у Верховній Раді України перебував законопроект, який передбачав створення державної компанії "Українська компанія страхування експорту", що повинна була б страхувати експортні контракти та експортні кредити, та цей проект не було ухвалено.

На наше переконання, страхування експортних кредитів є важливим інструментом стимулювання експорту. Та, на жаль, зараз в Україні воно не використовується, що й зумовило необхідність розробки вдосконаленого механізму стимулювання експорту з використанням страхування. Завдяки реалізації цих пропозицій можна очікувати суттєве зростання обсягу українського експорту та покращення його структури.

Звичайно, викладеним матеріалом не вичерпується сутність досліджуваних проблем. У подальших працях варто детальніше розглянути можливості формування

грошових фондів для реалізації пільгового страхування експортних кредитів.

Література

1. Архипов А.П. О страховании рисков внешнеторговой деятельности / А.П. Архипов, О.П. Прокопович // Финансы. – 2004. – № 2. – С. 35–39.
2. Белінська Я.В. Державна підтримка експорту: зарубіжний досвід та уроки для України / Я.В. Белінська // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С. 120–131.
3. Дідківський М.І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. / М.І. Дідківський. – К. : Знання, 2006. – 462 с.
4. Кравченко М.И. Некоторые аспекты финансирования внешнеэкономической деятельности / М.И. Кравченко // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Донецк : Лебедь : Регион, 2008. – С. 149–151.
5. Під крилом держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pumb.ua/ua/pro_bank/presa_pro_bank.
6. Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року : Розпорядження КМУ від 23.08.2005 р. № 369-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ufs.kiev.ua/stories/showlaw.php?id=386>.
7. Осадець С.С. Страхування : підручник / С.С. Осадець. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.
8. Стратегічне управління страховою компанією : колективна монографія / [В.М. Фурман, О.Ф. Філонюк, О.І. Барановський та ін.]. – К. : КНЕУ, 2008. – 437 с.
9. Страхування : підручник / [за ред. В.Д. Базилевича]. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
10. Страхування : підручник / [керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 524 с.
11. Філонюк А.Ф. Страховая индустрия Украины: стратегия развития / А.Ф. Філонюк, А.Н. Залетов. – К. : БИЗОН, 2008. – 448 с.
12. Філонюк А.Ф. Мировая индустрия страхования в современных условиях / А.Ф. Філонюк // Insurance TOP. – 2007. – № 3 (19). – С. 2–9.
13. Шнипко О.С. Экспортно-импортная политика в условиях глобализации / О.С. Шнипко // Финансы Украины. – 2002. – № 5. – С. 9–19.

Литвин П.В. Державне регулювання страхової діяльності у сфері експортних операцій
Анотація. У статті досліджено основні питання державного регулювання страхової діяльності у сфері зовнішньоекономічних відносин. Висвітлено принципи страхування експортних кредитів.

Ключові слова: державне регулювання, страхування, експорт, експортний кредит, банк.

Держава та регіони

Литвин П.В. Государственное регулирование страховой деятельности в сфере экспортных операций

Аннотация. *В статье исследованы основные вопросы государственного регулирования страховой деятельности в сфере внешнеэкономических отношений. Освещены принципы страхования экспортных кредитов.*

Ключевые слова: *государственное регулирование, страхование, экспорт, экспортный кредит, банк.*

Litvin P. State Regulation of Insurance Activities in the Field of Export Operations

Annotation. *The article examined the key issues of state regulation of insurance activities in the field of foreign economic relations. The paper highlighted the principles of export credit insurance.*

Key words: *government regulation, insurance, export, export credit, bank.*